

τους οι Brunel-Pichois-Rousseau έχουν μεταφραστεί στα ελληνικά αποδίδονται με τον ελληνικό τίτλο τους, ενώ διατηρήθηκε ο τρόπος παραπομπής που υιοθετούν οι συγγραφείς στο κείμενο και τις σημειώσεις τους.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΑΓΓΕΛΑΤΟΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗ*

Ο τελωνειακός ή ο διπλωμάτης;
Ρόλοι για τη συγκριτική γραμματολογία/φιλολογία
του σήμερα

Η μετάφραση ενός έργου (όπως το *Τι είναι η συγκριτική γραμματολογία*; των Pierre Brunel, Claude Pichois και André-Michel Rousseau [*Qu'est-ce que la littérature comparée*, Armand Colin, Παρίσι 1983]) που θα λειτουργεί ως εισαγωγή στον κλάδο της επιστήμης της λογοτεχνίας που ονομάζουμε *Συγκριτική* (γι' αυτό είμαστε σίγουροι: δεν έχουμε το πρόβλημα του «συγκρινόμενη») *Φιλολογία* ή *Γραμματολογία* (εδώ βέβαια απαιτούνται διευκρινίσεις και έχουν διατυπωθεί σχετικές απόψεις, ασφαλώς όμως δε συγχέουμε επιστήμη και αντικείμενο με το «λογοτεχνία») έδωσε την αφορμή για ορισμένες σκέψεις, ελπίζω όχι σποραδικές, σχετικά τόσο με το είδος των συγκριτολογικών προσεγγίσεων που ασκούμε ή που θα θέλαμε να ασκήσουμε, όσο και με το είδος της εξοικείωσης που κρίνουμε σκόπιμο να έχουν όσοι πρόκειται να κινηθούν στο πεδίο της επιστήμης μας (κυρίως φοιτητές σε προπτυχιακό και πρώτο μεταπτυχιακό κύκλο).

Η Ελληνική Εταιρεία Γενικής και Συγκριτικής Γραμματολογίας, στο πρώτο άρθρο του καταστατικού ίδρυσής της, απέδωσε στον όρο *γραμματολογία* το πραγματικό εύρος της επιστήμης μας ή, μάλλον, το πραγματικό εύρος των προβλημάτων που καλείται να αντιμετωπίσει η επιστήμη μας: πρόκειται για τη «γενική και/ή συγκριτική μελέτη της ιστορίας της λογοτεχνίας, της θεωρίας της λογοτεχνίας και τη συγκριτική ερμηνεία και κριτική των λογοτεχνικών κειμένων» (*Σύγκριση/Comparaison* [Απρίλιος, 1989] 67). Ο λόγος εδώ είναι προφανώς περί μεθόδου: υπάρχει η ι-

* Ανακοίνωση στη Β' Ημερίδα που οργάνωσε η Ελληνική Εταιρεία Γενικής και Συγκριτικής Γραμματολογίας: Αθήνα, 18/10/1997.

στορία και η θεωρία, η κριτική και η ερμηνεία, όλες σε συγκριτική ασφαλώς προοπτική. Ως προς το αντικείμενο τώρα: ενώ τα πράγματα είναι σαφή για τα «λογοτεχνικά κείμενα» (μελετώνται συγκριτικά από κριτική και ερμηνευτική άποψη), ένα ζήτημα προκύπτει ως προς τη «λογοτεχνία» και τα συμφραζόμενά της, την ιστορία δηλαδή και τη θεωρία. Η συγκριτική καιίή γενική «μελέτη της ιστορίας της λογοτεχνίας [και] της θεωρίας της λογοτεχνίας» σε διεθνές επίπεδο, μεταξύ πολιτισμικών παραδόσεων με διαπιστωμένες σχέσεις (υπό το πρίσμα, σχηματικά, των επιδράσεων) ή με μη διαπιστωμένες σχέσεις (υπό το πρίσμα, πάλι σχηματικά, των αναλογιών) φαίνεται ότι εκτός από τη μέθοδο και το αντικείμενο (η συγκριτική ή/και γενική μελέτη της λογοτεχνίας, βάσει της ιστορίας και της θεωρίας) μας οδηγεί και σ' αυτό καθαυτό το πεδίο της ιστορίας και της θεωρίας, ως αντικειμένων συγκριτολογικής έρευνας.

Κάτι τέτοιο έχει ιδιαίτερη σημασία (σύμφωνα με τον James J. Y. Liu [*Chinese Theories of Literature*, University of Chicago Press, Σικάγο 1975], επιφανή κινεζολόγο και συγκριτολόγο) στην περίπτωση συγκριτολογικών μελετών για πολιτισμικές παραδόσεις που δε συνδέονται ιστορικά, καθώς, συγκρίνοντας λογοτεχνίες, τις ιστορίες τους και τις θεωρίες περί αυτών, έτσι όπως τις ανέπτυξαν συγγραφείς και κριτικοί/θεωρητικοί στα οικεία συμφραζόμενα κάθε λογοτεχνίας, είμαστε σε θέση να επιστημόνουμε τόσο τα κοινά, βλέπε παγκόσμιας εμβέλειας, στοιχεία, όσο και τα ιδιαίτερα στοιχεία κάθε παράδοσης, φτάνοντας με αυτό τον τρόπο σε μια καλύτερη γνώση της λογοτεχνίας και της περί τη λογοτεχνία (μετα- ή παρα-) γραμματείας. Δε θα επιμείνω στο ζήτημα, νομίζω όμως ότι, χάρη στον ορισμό από τον οποίο ξεκινήσαμε, διευρύνεται αποτελεσματικά το βεληνεκές της συγκριτολογικής έρευνας.

Η «συγκριτική ερμηνεία και κριτική των λογοτεχνικών κειμένων» εκφράζει μια «εγγυητική» τρόπον τινά προϋπόθεση για να επιτευχθούν τα προηγούμενα: σ' αυτό όμως θα επανέλθω.

Οι μεθοδολογικές διαφοροποιήσεις στις συγκριτολογικές έρευνες ξεκίνησαν από την ιστορία ή, καλύτερα, από τον κυριαρχικό ρόλο που ανέλαβαν οι ιστορικού τύπου προσεγγίσεις: οι διαφοροποιήσεις αυτές έλαβαν το χαρακτήρα διαμάχης μεταξύ δύο «σχολών», της «γαλλικής» και της «αμερικανικής», η οποία

έχει προ πολλού επιλυθεί και ξεπεραστεί. Αυτό φαίνεται καλύτερα από «γαλλικής» πλευράς, αν συγκρίνουμε την απόλυτη βεβαιότητα (που αντικατοπτρίζει βέβαια την κυριαρχούσα «σχολή») του ορισμού που διατυπώνει το 1951 ο J.-M. Carré, προλογίζοντας το εγχειρίδιο (*La Littérature Comparée*, Presses Universitaires de France, Παρίσι, σειρά «Que sais-je?») του M.-F. Guyard («Η συγκριτική γραμματολογία είναι κλάδος της λογοτεχνικής ιστορίας: είναι η μελέτη των διεθνών πνευματικών σχέσεων, των αποδεδειγμένων σχέσεων [μεταξύ συγγραφέων και έργων] οι οποίοι ανήκαν σε διαφορετικές λογοτεχνίες», ό.π., σ. 5), με τον «προσγειωμένο» στις επιστημονικές απαιτήσεις των καιρών ορισμό των Pichois-Rousseau το 1967 (*La Littérature Comparée*, Armand Colin, Παρίσι): «Η συγκριτική γραμματολογία είναι η μεθοδική τέχνη που —μέσω της μελέτης των δεσμών αναλογίας, συγγένειας και επίδρασης— συσχετίζει τη λογοτεχνία με άλλους τομείς της έκφρασης ή της γνώσης, ή μάλλον συσχετίζει τα λογοτεχνικά δεδομένα και κείμενα, τα οποία μπορεί να απέχουν ή όχι μέσα στο χρόνο ή στο χώρο, αρκεί να ανήκουν σε περισσότερες γλώσσες ή περισσότερους πολιτισμούς που μετέχουν στην ίδια παράδοση, για να τα περιγράψει καλύτερα, να τα καταλάβει και να τα γευτεί» (ό.π., σ. 174).

Η «προσγείωση» αυτή διανοίγει ευνοϊκότερες προοπτικές για την επιστήμη και αυτό φαίνεται τόσο στον ανανεωμένο ορισμό που δίνουν δεκαέξι χρόνια αργότερα (*Qu'est-ce que...*, 1983) οι Pichois-Rousseau, με την προσθήκη πια του P. Brunel: «Συγκριτική γραμματολογία: αναλυτική περιγραφή, μεθοδική και διαφοροποιητική σύγκριση, συνθετική ερμηνεία διαγλωσσικών ή διαπολιτισμικών λογοτεχνικών φαινομένων μέσω της ιστορίας, της κριτικής, της φιλοσοφίας <δηλαδή, θα διευκρινίζαμε, της θεωρίας>, με σκοπό να γίνει καλύτερα κατανοητή η Λογοτεχνία ως ειδική λειτουργία του ανθρώπινου πνεύματος» (ό.π., σ. 151), όσο και στον ορισμό του Y. Chevrel το 1989 (*La Littérature Comparée*, Presses Universitaires de France, Παρίσι, σειρά «Que sais-je?»): «Συγκριτική μελέτη έργων που ανήκουν σε διαφορετικούς πολιτισμικούς τομείς» (ό.π., σ. 9).

Η αλλαγή αυτή από «γαλλικής» πλευράς συνδέεται ασφαλώς με το μεθοδολογικό αναπροσανατολισμό που φέρνει η θεωρία της λογοτεχνίας στις λογοτεχνικές σπουδές, με όλες τις εκδοχές

της, και ο οποίος είναι αισθητός από τη δεκαετία του '60 (στροφή σε ενδοκειμενικές προσεγγίσεις, με άξονα αναφοράς το δομισμό και τη σημειωτική κτλ.), γίνεται όμως εντονότερα αισθητός στην αναθεωρητική δεκαετία του '80 (συνδυαστικές προσεγγίσεις και πολλαπλά κριτήρια): κέντρο έλξης και άπωσης η θεωρία της λογοτεχνίας, προσφέρει πλέον (και αυτό το "πλέον" έχει, κατά την άποψή μου, ιδιαίτερη σημασία) σε όλες τις συγκριτολογικές έρευνες ερείσματα για να απαλλαγούν όχι βέβαια από την ιστορία και την ιστορικότητα της λογοτεχνίας, αλλά από το πνεύμα του ιστορισμού.

Η ιστορία της λογοτεχνίας από την πλευρά της δεν μπορεί, και αυτό αποδεικνύεται στην πράξη, να ικανοποιήσει τις απαιτήσεις ενός ολιστικού μοντέλου ανάλυσης και ερμηνείας των λογοτεχνικών δεδομένων σε επίπεδο διαπιστωμένων σχέσεων μεταξύ δύο ή περισσότερων λογοτεχνιών, στο πλαίσιο μιας κατά το μάλλον ή ήττον κοινής πολιτισμικής παράδοσης (τύχες, πηγές, επιδράσεις, καλλιτεχνικά ρεύματα και "σχολές"): «Κανείς δε θα υποστήριζε πλέον σήμερα μια αντίληψη ότι η συγκριτική γραμματολογία περιορίζεται αυστηρά στο πλαίσιο μιας λογοτεχνικής ιστορίας» σημειώνει emphaticά ο Chevrel (ό.π., σ. 10). Η υπέρβαση βέβαια της παράδοσης είναι μια δύσκολη υπόθεση, ιδιαίτερα εφόσον μιλούμε για τη γαλλική εκδοχή περί συγκριτικής γραμματολογίας, που κυριάρχησε μέχρι τουλάχιστον τη δεκαετία του '50 στην πανεπιστημιακή διδασκαλία και έρευνα. Έτσι, ακόμα και εν έτει 1983 και, λόγω δεύτερης έκδοσης, εν έτει 1996, οι Brunel-Pichois-Rousseau εξακολουθούν, έστω και παρεκβατικά, να σημειώνουν για τη λογοτεχνική ιστορία ότι «οι επικρίσεις του Wellek εναντίον της <λογοτεχνικής ιστορίας, εννοείται> μπορούν εξίσου να εφαρμοστούν και στη συγκριτική γραμματολογία, που κατά μία έννοια είναι κλάδος της προηγούμενης» (Qu'est-ce que..., σ. 54).

Η ιστορία της λογοτεχνίας έχει όμως "αντίκρισμα" για τη συγκριτολογική έρευνα σε επίπεδο δια-πολιτισμικών, δια-τοπικών δηλαδή και δια-χρονικών, συγκριτολογικών προσεγγίσεων (συμπώσεις, αναλογίες), μιας και "διορθώνει" βεβιασμένες και μονομερείς γενικεύσεις, σχετικοποιώντας τις ή αποσυναρμολογώντας κλειστά συστήματα σχέσεων που λειτουργούν ενδογενώς.

Αποκλειστικότητα δεν μπορεί ασφαλώς να έχει από την άλ-

λη πλευρά και η θεωρία, η οποιαδήποτε θεωρία, στη συγκριτολογική έρευνα. Η θεωρία στηρίζεται σε συγκεκριμένα γενικότερης ισχύος σχήματα και συγκεκριμένους νόμους, που αποβλέπουν άμεσα ή έμμεσα στο να διασαφηνίσουν από τη μια την έννοια του λογοτεχνικού και από την άλλη την οργάνωση και τη λειτουργία του λογοτεχνικού, ό,τι δηλαδή σήμερα θα ονομάζαμε λογοτεχνικό λόγο. Το "άνοιγμα" όμως αυτό της θεωρίας περιορίζει με τη σειρά του, και με αρκετά επικίνδυνο τρόπο, το έργο του συγκριτολόγου, ο οποίος θα χρησιμοποιούσε κάποιο ανάλογο ρυθμιστικό μοντέλο περί λογοτεχνικού λόγου και των όρων ύπαρξής του για να μελετήσει λογοτεχνικές και κριτικές παραδόσεις, χωρίς διαπιστωμένες ιστορικές σχέσεις: μελέτη που θα απέβλεπε στην κατασκευή ενός είδους αλγόριθμου, εφαρμόσιμου σε κάθε περίπτωση, στην ιταλική, ας πούμε για παράδειγμα, λογοτεχνία της Αναγέννησης και μαζί στην ιαπωνική λογοτεχνία του πέμπτου π.Χ. αιώνα. Για να είναι αποτελεσματικές αυτού του είδους οι μελέτες, για να καταλήξουν δηλαδή σε εύλογα συμπεράσματα για την παγκόσμια ισχύ ορισμένων εννοιών, επιβάλλονται συγκρίσεις ανάμεσα σε αυτό το οποίο συγγραφείς και κριτικοί που ανήκουν σε διαφορετικές πολιτισμικές παραδόσεις (τη δυτική, λ.χ., και την ινδική) θεωρούν ότι είναι λογοτεχνία ή σε αυτό το οποίο θεωρούν ότι κάνει η λογοτεχνία (η λογοτεχνία δηλαδή και η περί αυτήν γραμματεία που σημειώναμε παραπάνω): συγκρίσεις δηλαδή που θα επιτρέψουν στο συγκριτολόγο να ενισχύσει ή να απορρίψει τον καθολικό ή το μερικό χαρακτήρα της δια-πολιτισμικής υπόθεσης εργασίας του.

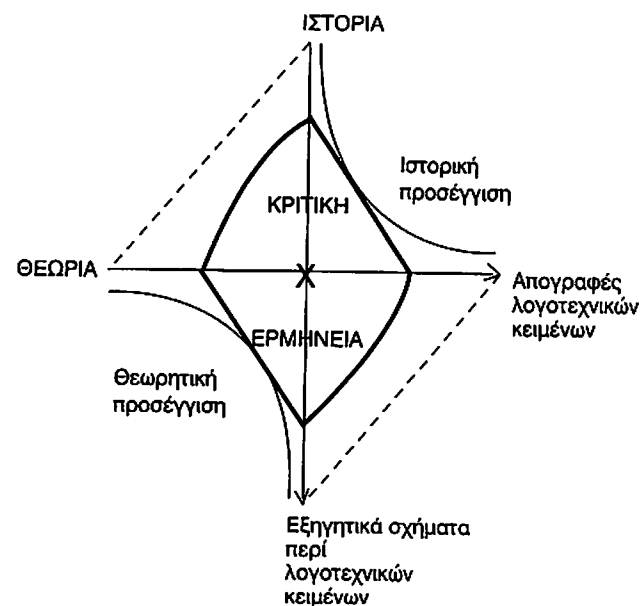
Μολονότι λοιπόν μπορεί κανείς δικαιολογημένα να υποστηρίξει ότι η θεωρία είναι επικίνδυνη, εφόσον δε λάβει υπόψη της τους πολλαπλούς μετασχηματισμούς και τις μεταλλαγές που διαφοροποιούν κάθε τόσο τις ισορροπίες συστημάτων σχέσεων και δομών μέσα στα εκάστοτε δυναμικά ιστορικά συμφραζόμενα, η θεωρία εντούτοις μπορεί να αποβεί ευεργετική για τον ενασχολούμενο με τη συγκριτολογική ιστοριογραφία, στο πεδίο του προβληματισμού του σχετικά με τα όρια (και τα αδιέξοδα) της μεθόδου του. Έτσι, λ.χ., θα προβληματιστεί για το αν μπορεί να μεταφέρει ένα σχήμα ιστορικής διαδοχής αισθητικών πρακτικών από την ιστορία της τέχνης στη λογοτεχνία, όπως συνέβη, για παράδειγμα, με την έννοια του μπαρόκ, που αρχικά

στο βιβλίο του H. Wöfflin για την Αναγέννηση και το Μπαρόκ (*Renaissance und Barock*, 1888) είχε ως πεδίο αναφοράς τη ζωγραφική, τη γλυπτική και την αρχιτεκτονική, όμως ακολούθως πέρασε στη λογοτεχνική ιστοριογραφία ως λογοτεχνικό κίνημα της Ευρώπης του 17ου αιώνα, ή θα προβληματιστεί για το αν κάτι τέτοιο δεν είναι, εκ των (ιστορικών) λογοτεχνικών δεδομένων, εφικτό.

Η ιστορία και η θεωρία τροφοδοτούν μεθοδολογικά, η καθεμιά με τον τρόπο της, το συγκριτολόγο· δεδομένου δε ότι μπορούν, παρά τα φαινόμενα, να μην ορίζουν δύο ριζικά ασύμπτωτες περιοχές στο πεδίο της συγκριτικής φιλολογίας/γραμματολογίας, το καίριο ζήτημα αφορά στο συνδυαστικό τρόπο χρησιμοποίησής τους. Και αυτός ο συνδυαστικός τρόπος δεν είναι βέβαια μια απλή διαδικασία, καθώς προϋποτίθεται μια μάλλον τολμηρή επανασύνταξη δυνάμεων όσον αφορά στη μέθοδο ή/και στις μεθόδους.

Πόσο όμως είναι διατεθειμένος ο συγκριτολόγος να αναθεωρήσει τις μεθοδολογικές του προτεραιότητες; Να φέρει επί της ουσίας (και όχι σαν μια νότα εξωτισμού, απαραίτητη στις ξενόφοβες μέρες μας) τον όποιο θεωρητικό (του) εξοπλισμό στην ιστορική πραγματικότητα των πολιτισμικών και λογοτεχνικών σχέσεων και αντιστρόφως, να φέρει την ιστορική πραγματικότητα των πολιτισμικών και λογοτεχνικών σχέσεων μπροστά στα κρίσιμα ερωτήματα που εξακολουθητικά θέτει σε διαχρονική βάση το λογοτεχνικό; Υπάρχει η δυνατότητα μιας μεθοδολογικής συμπληρωματικότητας στις συγκριτικές προσεγγίσεις; Ή, για να το διατυπώσω αλλιώς, με τη βοήθεια τώρα των Brunel, Pichois και Rousseau: μπορεί ο σημερινός συγκριτολόγος να είναι ένας αφοσιωμένος στην αυστηρότητα που επιβάλλει το καθήκον του τελωνειακός υπάλληλος και μαζί ένας επιδέξιος, φιλόδοξος διπλωμάτης που προσπαθεί να βρῖσκει νέους δρόμους (δεν έχει σημασία αν καταρχήν θα φανούν απρόσφοροι) για την αντιμετώπιση δυσεπίλυτων συνήθως ζητημάτων; Γίνεται η βεβαιότητα στην οποία καταλήγει ο ιστορικός να συμβαδίζει με τις υποθέσεις από τις οποίες ξεκινά η απαγωγική σκέψη του θεωρητικού;

Θα συγκεκριμενοποιήσω τις απόψεις μου για το είδος της συνδυαστικής μεθοδολογίας που υποστηρίζω, δανειζόμενος ένα παλαιότερο διάγραμμα, το οποίο είχε χρησιμοποιήσει για εντε-

λώς άλλους λόγους ο Fr. Rigolot («Le poétique et l'analogique», *Poétique* [Σεπτέμβριος 1978] σσ. 257-268). Ας δούμε λοιπόν το διάγραμμα αυτό:

Υπάρχουν εδώ δύο τεμνόμενοι άξονες: α) ένας κάθετος άξονας που ορίζεται από δύο αντιστιχτικά άκρα: το ένα είναι η μέθοδος (Ιστορία) του συγκριτολόγου ιστορικού, το άλλο είναι το αντικείμενο του συγκριτολόγου θεωρητικού (επιτρέψτε μου εδώ την κατ' ανάγκη σχηματοποίηση), τα εξηγητικά δηλαδή σχήματα (περί λογοτεχνικών δεδομένων)· β) ένας οριζόντιος άξονας που ορίζεται επίσης από δύο αντιστιχτικά άκρα: τη μέθοδο του συγκριτολόγου θεωρητικού (Θεωρία) και το αντικείμενο του συγκριτολόγου ιστορικού, τις απογραφές δηλαδή (λογοτεχνικών δεδομένων).

Στην ιδεώδη εκδοχή μιας μεθοδολογικής σύγκλισης, μπορούμε να φανταστούμε τον ιστορικό να εγγίζει το άκρο των εξηγητικών σχημάτων, συναντώντας στη διασταύρωση των αξόνων το θεωρητικό που βρίσκεται καθ' οδόν προς τις απογραφές· αλλά βέβαια αυτή είναι η ιδεώδης κατάσταση (μεθοδολογικών) πραγ-

μάτων. Στην πράξη όλα είναι διαφορετικά, αφού η πορεία και των δύο είναι ασύμπτωτη με το σημείο σύγκλισης των αξόνων· το σημείο δε αυτό ορίζει, όπως φαίνεται στο διάγραμμα, μια κυκλική περιοχή, στην οποία δεν μπορούν να έχουν πρόσβαση ούτε ο ιστορικός ούτε ο θεωρητικός, εάν δεν αποδεσμευθούν από την ενδογενή λογική της προσέγγισής τους, εάν δεν αποδεσμευθούν από τη μεθοδολογική αποκλειστικότητα της ιστορίας και της θεωρίας αντίστοιχα.

Ας ξεκινήσουμε όμως από το συγκριτολόγο ιστορικό: η τυπική πορεία που ακολουθεί η έρευνά του στον κάθετο άξονα λοξοδρομεί σ' ένα ορισμένο σημείο, προς το άκρο των καταγραφών του οριζόντιου άξονα· μένει έτσι στο πάνω δεξιό μέρος του διαγράμματος και ορίζει μια ασύμπτωτη σε σχέση με το σημείο σύγκλισης των αξόνων τροχιά, έξω από την κυκλική περιοχή που αναφέραμε. Το ίδιο κατ' αναλογία συμβαίνει με την πορεία του συγκριτολόγου θεωρητικού στο κάτω αριστερό μέρος του διαγράμματος, ο οποίος ξεκινά πάνω στον οριζόντιο άξονα, λοξοδρομεί όμως με τη σειρά του προς το άκρο των εξηγητικών σχημάτων του κάθετου άξονα. Και οι δύο ωστόσο θα αξιοποιούσαν πλήρως τις συνδυαστικές δυνατότητες που τους προσφέρονται, αν μπορούσαν ή, καλύτερα, αν επέλεγαν να κινηθούν προς το κομβικό σημείο των αξόνων, περνώντας πλέον μέσα σ' εκείνη την περιοχή η οποία διαμορφώνεται κυκλικά μεταξύ των τυπικά ασύμπτωτων, σε σχέση με το κέντρο, τροχιών του ιστορικού και του θεωρητικού.

Η μέθοδος του ιστορικού συγκριτολόγου δεν μπορεί φυσικά να μετακινηθεί προς εκείνη του θεωρητικού (και το ανάποδο), στο πάνω αριστερό μέρος του διαγράμματος, παρά μόνο με όρους προσχηματικούς, χρησιμοποιώντας δηλαδή ως άλλοθι (και εδώ τα πράγματα σοβαρεύουν) κάτι που δεν της ανήκει, ένα ξένο προσωπείο. Ο στόχος εδώ (και ίσως και το άγχος) είναι να μην κατηγορηθεί ο ιστορικός για έλλειψη θεωρητικών ενδιαφερόντων και ο θεωρητικός για έλλειψη ιστορικής προοπτικής. Όποια λοιπόν δεδομένα υπάρχουν στο πάνω αριστερό, αλλά συμμετρικά και στο κάτω δεξιό (:τα αντικείμενα έρευνας), μέρος του διαγράμματος ανήκουν σ' ένα μεθοδολογικό μύθο που μπορεί μεν να έχει αντίκρισμα για τα προσχήματα, έχει όμως βλαβερές επιπτώσεις στην υγιεινή της συγκριτικής γραμματολογίας/φιλολογίας.

Ασύμπτωτες, από άποψη μεθόδου και αντικειμένου, οι πορείες της ιστορίας και της θεωρίας στη μια πλευρά του διαγράμματος, όσο ο ιστορικός ή ο θεωρητικός είναι παγιδευμένοι στη λογική της αποκλειστικότητας και άρα επιλέγουν να λοξοδρομούν· πλασματικά συγκλίνουσες οι πορείες στην άλλη πλευρά του διαγράμματος, όσο το παιχνίδι παίζεται με όρους ενός απαράδεκτου, αντιεπιστημονικού (να προσθέσω: και ανθρωπολογικού;) φαίσεθαι. Χρειάζεται να δούμε την κυκλική περιοχή του μεταξύ.

Ευθύς εξαρχής θα λέγαμε ότι σ' αυτή την περιοχή λειτουργεί ο συνδυασμός και αίρεται η αποκλειστικότητα (μεθόδου και αντικειμένου) ή, μάλλον, αίρεται η αδιέξοδη, ενδογενής πορεία μέσα στο στεγανό πλαίσιο της ιστορίας ή της θεωρίας. Η περιοχή αυτή είναι η περιοχή της κριτικής και της ερμηνείας των ίδιων των λογοτεχνικών κειμένων· η περιοχή, δηλαδή, που θα υποχρεώσει το θεωρητικό και τον ιστορικό να αντισταθούν στο δέλεαρ και στον υπνωτισμό εξηγητικών σχημάτων και απογραφών αντίστοιχα, διαβάζοντας και συνομιλώντας. Δεν υποστηρίζω ότι οι συγκριτολόγοι ιστορικοί ή θεωρητικοί δε διαβάζουν λογοτεχνία (υποψιάζομαι όμως —και να με συγχωρέτε γι' αυτό— ότι κάτι τέτοιο δεν είναι ολωσδιόλου απίθανο): υποστηρίζω όμως ότι δεν επικοινωνούν διαλογικά με τη λογοτεχνία που διαβάζουν: δεν τη ρωτούν δηλαδή και συνεπώς δεν παίρνουν απαντήσεις ή, αν παίρνουν, αυτές οι απαντήσεις δεν απηχούν παρά τη στεγανή λογική των ερωτώντων.

Απογραφές, να, και βεβαίως υποθέσεις, μαζί όμως και μια τέχνη του αναγιγνώσκειν και μια τέχνη του κατανοείν, ως αντίσταση στη μονομέρεια. Η κριτική και η ερμηνεία ως μορφές αντίστασης στην απροβλημάτιστη ιστορία και στην ανιστόρητη θεωρία και ταυτόχρονα ως μορφές συγκερασμού διαφορετικών οριζόντων που, για να παραφράσω τον Gadamer (*Wahrheit und Methode: Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, J.C.B. Mohr, Τυβίγγη 1965 [1η έκδ.:1960]), φαινομενικά μόνον υφίστανται ο ένας ανεξάρτητα από τον άλλον. Μπορούν οι συγκριτολόγοι, ιστορικοί και θεωρητικοί, να αντιμετωπίσουν τα λογοτεχνικά κείμενα μέσα σ' ένα πλαίσιο επικοινωνιακών διαδικασιών, όπου η κατανοούσα συνείδηση του ερμηνευτή δεν τεμαχίζει με τον έναν ή τον άλλον τρόπο τα κείμενα, για να τα "χωρέσει" στην τάδε

ή τη δείνα λογική, αλλά διαλέγεται με αυτά; Μπορούν να θέσουν ερωτήσεις στα κείμενα, να κατανοήσουν και να εξηγήσουν το διάλόγό τους με αυτά; Μπορούν να προσωπο-ποιήσουν αυτόν το διάλογο; Τέτοια ερωτήματα γίνονται οξύτερα αν σκεφτούμε ότι στην κυκλική περιοχή της κριτικής και της ερμηνείας βρίσκονται τα λογοτεχνικά κείμενα που ενδιαφέρουν το συγκριτολόγο, δηλαδή όλα τα κείμενα της παγκόσμιας λογοτεχνίας, έτσι τουλάχιστον, για μην πούμε μεγάλο λόγο, όπως τη φαντάστηκε ο Goethe. Τι θα ρωτήσει ο συγκριτολόγος τα κείμενα, για να διαρρήξει τη μνημειακή τους ακινησία, να τα κατανοήσει και, φυσικά, κατανοώντας τα, να γράψει την ιστορία τους ή/και να αξιοποιήσει θεωρητικά σχήματα; Θα μπορούσαμε ίσως να δώσουμε ορισμένες απαντήσεις, επείγουν όμως περισσότερο τα ίδια τα ερωτήματα.

Σκέφτομαι λοιπόν, για να τελειώνω, το σημερινό συγκριτολόγο (και δεν αναφέρομαι αποκλειστικά στον πανεπιστημιακό δάσκαλο) να κινείται συνεχώς χωρίς μεθοδολογικούς περιορισμούς στους άξονες που αναφέραμε, διατρέχοντας τις αποστάσεις και γεφυρώνοντας τα άκρα, χωρίς να αγκυροβολεί στο ένα ή το άλλο, αλλά κυρίως συνομιλώντας με τα κείμενα, αντιστεκόμενος δηλαδή στη συμμόρφωση που επιτάσσουν ολιστικά μεθοδολογικά μοντέλα. Αυτό το διαρκές πηγαινέλα ανάμεσα στη βεβαιότητα που προσπορίζει η απόδειξη και στην τόλμη που στηρίζει τις υποθέσεις, στο ρόλο του προσεκτικού τελωνειακού και του τολμηρού διπλωμάτη, μπορεί να επιτευχθεί, εάν και οι δύο αποφασίσουν ότι πρέπει επιτέλους να βρουν το χρόνο για το διάλογο με τα κείμενα. Άλλωστε, τόσο ο ένας όσο και ο άλλος μπορούν να εξοικονομήσουν αρκετό χρόνο γι' αυτό, έστω ξεγελώντας λίγο ή και περισσότερο (αυτό ομολογώ ότι θα το προτιμούσα) τους πραγματικούς ή τους πλασματικούς προϊσταμένους τους.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

«Ένας από τους καλύτερους τρόπους για να εισαγάγει κανείς μια νέα λέξη» έγραφε ο Jean-Paul «είναι να τη βάλει στη σελίδα τίτλου». Τυπωμένη στο εξώφυλλο του ανά χειράς βιβλίου, η έκφραση «συγκριτική γραμματολογία¹» θα ήταν έτσι δικαιολογημένη.

¹ Θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι η επιλογή εδώ του όρου γραμματολογία αντί του πιο συνηθισμένου φιλολογία ανταποκρίνεται καταρχήν στην προοπτική της ιστορικής προσέγγισης που κατά βάση διέπει την αντίληψη των Brunel-Pichois-Rousseau για το συγκριτισμό, χωρίς ασφαλώς αυτό να σημαίνει ότι οι συγγραφείς αποκλείουν ή υποβαθμίζουν άλλες πτυχές της συγκριτολογικής έρευνας (βλ. ιδιαίτερα το πέμπτο και το έβδομο κεφάλαιο)¹ ωστόσο, το βάρος από μεθοδολογική άποψη φαίνεται εδώ να πέφτει στην ιστορία.

Ο όρος ωστόσο γραμματολογία δεν εξαντλείται σ' αυτή την εκδοχή, αφού μπορεί να καλύψει ένα ευρύτερο μεθοδολογικό φάσμα, συμπεριλαμβάνοντας εκτός από την ιστορία, τη θεωρία, την ερμηνεία και την κριτική² κάτι τέτοιο δηλώνεται και προγραμματικά στο πρώτο άρθρο του καταστατικού της Ελληνικής Εταιρείας Γενικής και Συγκριτικής Γραμματολογίας (που ιδρύθηκε το 1987), η «γενική» δηλαδή «καιή συγκριτική μελέτη της ιστορίας της λογοτεχνίας, της θεωρίας της λογοτεχνίας και της συγκριτική ερμηνεία και κριτική των λογοτεχνικών κειμένων». Να σημειωθεί όμως ότι σ' αυτό το πλαίσιο η λογοτεχνία μελετάται και ως προς τη σχέση της με άλλα είδη λόγου και ως προς τη σχέση της με άλλες μορφές καλλιτεχνικής έκφρασης, γεγονός που ενισχύει την υιοθέτηση του όρου γραμματολογία.

Η καίρια αυτή θέση ως προς το διευρυμένο περιεχόμενο του όρου γραμματολογία έχει ιδιαίτερη σημασία για την πορεία των συγκριτολογικών εργασιών στον ελληνικό χώρο, αφού έτσι μπορεί να λυθεί ένα γενικότερο πρόβλημα που είχε δημιουργηθεί μεταξύ των όρων γραμματολογία και φιλολογία³ όροι για τους οποίους βασικό σημείο αναφοράς ήταν το παλαιότερο άρθρο του Ι. Πανταζίδη («Φιλολογία, γραμματολογία, λογοτεχνία», *Εστία*, 1886), ιδιαίτερα όμως το λήμμα «Γραμματολογία» του Ι. Συκουτρή, που δημοσιεύτηκε το 1929 στη *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*.

Το κείμενο του Συκουτρή περί γραμματολογίας έθετε ένα ζήτημα που ήταν αποφασιστικής σημασίας για τις φιλολογικές και συγκριτολογικές ειδικότερα σπουδές. Συγκεκριμένα, ήδη από την αρχή η θέση της γραμματολο-